

Elinn Leo Sandberg & Alexandru Panican

Ekonomisk hjälp från Svenska kyrkan

– den instrumentella paradoxen och den fattiges utmattning

Economic support from the Church of Sweden: The instrumental paradox and exhaustion due to poverty.

Despite changes in the Swedish welfare system with a devaluation of income from the Social Services and a request from government to civil society to carry out welfare tasks, little research has been conducted on service users' experience of support from civil society. This article investigates service users' reasons for seeking economic support from the Church of Sweden and what they think characterized their interaction with the deacons. The empirical material is based on interviews with nine service users who received social assistance from the Social Services, while simultaneously seeking economic support from the Church. We find that the informants have three reasons for turning to the Church for support: (i) the perceived deterioration in support from the Social Services, (ii) the easily accessible application procedure, and (iii) the opportunity to hide the support from the Social Services. The interaction is characterized by exhaustion due to poverty and an emotional relationship between service users and deacons. However, the service users applied instrumental and strategic thinking in their interactions with deacons, while criticizing authorities for the same logic, which we referred to as "the instrumental paradox".

Elinn Leo Sandberg är doktorand i socialt arbete vid Lunds universitet.

Alexandru Panican är docent i socialt arbete vid Lunds universitet.

Kontakt: elinn.leo_sandberg@soch.lu.se

Inledning

Förändringar i det svenska välfärdssamhället de senaste årtiondena (Edebalk 2017) har lett till ökade inkomstskillnader (Fritzell 2011; Sjögren Lindquist 2017) och devalverade ersättningsnivåer för ekonomiskt bistånd i förhållande till befolkningens genomsnittliga disponibla inkomst (Bergmark 2016). Samtidigt ger staten uttryck för en vilja att civilsamhället ska utföra välfärdsuppgifter (Linde 2016). Tendensen är att staten gör civilsamhället till en viktigare aktör i arbetet med fattigdom (Karlsson & Vamstad 2018; Linde, Meeuwisse & Scaramuzzino 2017). Svenska kyrkan är den största organisationen inom civilsamhället (Bäckström 2014; Wijkström 2014). Sedan kommunerna år 1862 övertog huvudansvaret för fattigvården från kyrkan (Holgersson 2008; Levenstam 1981) har det offentligfinansierade arbetet blivit alltmer reglerat. Kyrkans hjälp kännetecknas i stället av få restriktioner, generösa bedömningar samt ett mindre administrativt krävande ansökningsförfarande (Jordansson 2008).

Kyrkans ekonomiska hjälp, oftast administrerad av diakoner, utgör i vissa fall en inkomst som kompletterar det ekonomiska bistånd som handläggs av socialtjänsten (Engel 2006; Jordansson 2008; Linde 2016). Kostnaderna för ekonomiskt bistånd från kommuner uppgick 2018 till 11 miljarder (Socialstyrelsen 2019a) medan kyrkans ekonomiska hjälp samma verksamhetsår var drygt 68 miljoner (Svensson 2019). Trots denna stora skillnad i använda resurser är kyrkans hjälp betydelsefull. Mindre summor kan också vara avgörande för den som har svårt att få pengarna att räcka till baskonsumtion (Hjort 2004).

Forskningen om civilsamhället, på samma sätt som forskningen om offentligfinansierade verksamheter, bedrivs på makro-, meso- och mikronivå. Forskningen om det lokala sammanhanget på mikronivå, där arbetet med ekonomisk hjälp utförs, har dock hamnat i skymundan (Harju, Hjort & Montesino 2010; Jokela 2011b), något som även gäller forskningen om kyrkan (Bäckström 2014; Wijkström 2014) och dess diakoni (Edgardh 2019; Linde & Christiansson 2014). Ekonomisk utsatthet är en huvudanledning till att människor söker hjälp från civilsamhället (Karlsson & Vamstad 2018; Lund 2006) samtidigt som civilsamhällets kunskap om mottagarna och deras erfarenheter av att motta hjälp är begränsad (Engel 2017), en kunskapsbrist som vi ämnar minska något genom denna artikel. Genom att synliggöra brukares perspektiv begripliggör vi obeaktade aspekter av praktiken (Eliasson-Lappalainen m.fl. 2008; Ellegård 2001) med ekonomisk hjälp från kyrkan. Trots det begränsade antalet respondenter, nio, är vår förhoppning att artikeln kan leda till ökad kunskap om brukarna och denna praktik.

Syftet med artikeln är att bidra till fattigdomsforskningen om brukares erfarenheter av att erhålla ekonomisk hjälp från kyrkan. Vi analyserar både (i) brukarnas anledningar att söka ekonomisk hjälp från kyrkan och (ii) vad som utifrån brukarnas perspektiv karakteriserar interaktionen med diakonerna under mötet då ansökan om ekonomisk hjälp bedöms och beviljas.

Tidigare forskning

Urvalet av tidigare forskning har gjorts efter litteratursökning med hjälp av ett tjugotal sökord; sökningarna var initialt specifika för att sedan breddas med hjälp av ordkombinationer. Ämnesexperter från flera svenska lärosäten har också tillfrågats. Forskning som ligger i linje med studiens syfte visade sig vara begränsad. Det finns alltså inte mycket forskning om brukares anledningar att söka ekonomisk hjälp från kyrkan eller om brukares perspektiv på interaktionen med kyrkans diakoner i samband med ansökan om ekonomisk hjälp. Därför har vi vänt oss till forskning om andra civilsamhällesorganisationer än Svenska kyrkan. De två teman som filtrerats fram är anledningar till att söka civilsamhällets ekonomiska hjälp samt interaktionen med diakoner.

Eftersom civilsamhällets sociala arbete skiljer sig åt mellan olika länder, delvis beroende på hur den offentliga välfärden är organiserad (Johansson & Panican 2016), har vi avgränsat oss till forskning om civilsamhället inom de nordiska länderna. Här finns snarlika välfärdsregimer och en förväntan att offentlig sektor ska tillgodose en skälig levnadsnivå för fattiga. Kyrkans organisation och syn på fattigdomsprevention är också likartad i de nordiska länderna, i jämförelse med övriga Europa (Kahl 2005).

Anledningar att söka civilsamhällets ekonomiska hjälp

Det finns olika anledningar till att människor vänder sig till civilsamhällets organisationer för att söka ekonomisk hjälp. Ofta är de kopplade till förändringar i välfärdssamhället. Under de två senaste decennierna har förhållandet mellan stat och civilsamhälle omförhandlats genom att civilsamhällets roll har blivit alltmer omfattande (Karlsson & Vamstad 2018; Wijkström 2014). Framför allt gäller detta ekonomisk och materiell hjälp (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005; Lund 2006). Därtill skänker fler privatpersoner, företag och organisationer pengar till civilsamhället (Vamstad & von Essen 2013), som då får ökad möjlighet att bistå med hjälp.

I en studie av samtliga stadsmissioners arbete i Sverige framkommer det att långvariga försörjningsstödtagare utgör den största gruppen bland dem som tar emot olika former av hjälp (Karlsson m.fl. 2015). Den utvecklingen kan delvis förklaras med en uppluckring av socialtjänstens uppdrag som det yttersta skyddsnetet, där socialtjänsten använder sig av mindre generösa bedömningsmodeller. Detta har lett till att antalet hjälpsökningar har ökat markant för civilsamhällets organisationer och till att de har tvingats ändra sitt uppdrag från att bistå med extra bidrag för att förgylla vardagen till att täcka basala utgifter (Harju, Hjort & Montesino 2010). Svenska kyrkans ekonomiska hjälp påverkas därmed av det offentligfinansierade sociala arbetets reglering, organisering och bedömningar (ibid.; Edgardh 2019; Jokela 2011a).

I Sveriges Stadsmissioners fattigdomsrapport för år 2018, skriven i samarbete med forskare i socialt arbete, redogörs för intervjuer med representanter för stadsmissio-

nerna. De vittnar om ett skifte hos socialtjänsten där "gatekeeper"-rollen har blivit viktigare än uppgiften att hjälpa. De intervjuade berättar att brukare som av stadsmissionerna lotsats till den offentliga välfärden återkommer när de får avslag på ansökan om ekonomiskt bistånd. De säger också att socialtjänsten hänvisar tillbaka till stadsmissionerna för ekonomisk hjälp.

Brukare framhåller att det är lätt att ramla ur socialförsäkringssystemen och att det gör att de söker hjälp hos stadsmissionerna (Karlsson m.fl. 2015). Samma utveckling märks i kyrkans församlingar som ordnar ekonomisk hjälp när nedskärningar görs eller offentligt stöd avslås (Jokela 2011b). Brukare säger att de hellre söker hjälp hos en diakon än hos en offentliganställd socialarbetare trots att den summa pengar som de har chans att få hos diakonen är lägre. Ett av skälen till att de söker sig till diakonen är tillgängligheten (Jokela 2011a).

Andra anledningar att söka ekonomisk hjälp från civilsamhället kan kopplas till organisationerna och deras arbetssätt. Ekonomisk hjälp från civilsamhället kan förutom pengar i många fall bestå av materiell hjälp, såsom mat, kläder, presentkort och rekvisitioner. I Norge har det genomförts en kartläggning av företrädesvis kristna organisationers hjälp till brukare som har ekonomiskt bistånd som huvudsaklig inkomst. Där kommer det fram att hjälpen inte är omgärdad av samma komplicerade regelverk som det ekonomiska stöd som finansieras av välfärdssamhällets byråkratiska verksamheter. Det är dessutom mycket ovanligt att någon som söker sig till kristna organisationer nekas hjälp (Lund 2006). I en annan norsk studie framkommer det att de brukare som intervjuas har mottagit hjälp (mat, barnkläder, möbler, pengar till resor och pengar till julfirande) från flera frivilligorganisationer (Gautun, Drøpping & Fløtten 2005).

Den tidigare nämnda studien av de svenska stadsmissionernas arbete redogör också för hur brukare med ekonomiskt bistånd tar emot mat, kläder och pengar. Att det finns olika sorters hjälp att få och att hjälp också består av stöd i myndighetskontakter samt deltagande i gemenskapsfrämjande verksamheter kan vara anledningar till att brukare vänder sig till civilsamhället för att be om hjälp (Karlsson m.fl. 2015).

Civilsamhället bidrar alltså med kompletterande ekonomisk hjälp för de basala behov som ekonomiskt bistånd, enligt riksnormen (Socialstyrelsen 2019b), egentligen ska täcka, såsom mat och kläder. I tidigare forskning framkommer att tänkbara anledningar till att brukare söker ekonomisk hjälp från civilsamhället och specifikt Svenska kyrkan kan kopplas till såväl samhällsförändringar som organisationernas handhavande av ekonomisk hjälp.

Interaktionen med diakonen

Brukare som söker ekonomisk hjälp från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland upplever mötet med diakonen som positivt och färgat av medmänsklighet. Att få till

stånd ett möte med diakonen beskrivs av brukarna som enkelt, och de säger att de upplever diakonen som lättillgänglig (Jokela 2011a, b). I en studie om brukare som vänt sig till diakoner i Svenska kyrkan framhålls att brukarna säger sig ha upplevt interaktionen som positiv. Diakonerna har bemött dem på ett personligt sätt, och det har bidragit till att brukarna har uppfattat sig som sedda och bekräftade (Engel 2017). Dessa aspekter framkommer lika tydligt i den ovan nämnda norska studien, där civilsamhällets respektfulla bemötande av hjälpsökande betonas (Gautun m.fl. 2005).

Det framgår att många av de brukare som vänder sig till civilsamhället har negativa erfarenheter av interaktionen med socialarbetare i offentlig sektor. De beskriver sin relation till myndigheter som ansträngd och myndighetspersonernas attityd som genomsyrad av brist på respekt och undanhållande av information. De berättar också att kontakten ofta innebär byråkratiskt pappersarbete i stället för ett personligt möte (ibid.; Jokela 2011b).

I tidigare forskning finns dock även kritik mot diakonernas arbetssätt. I studien av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland framgår det att vissa brukare favoriseras och får oproportionerligt mycket hjälp. Det finns hjälpsökande som berättar att de upplever det som stigmatiserande att söka hjälp och att detta får till följd att de i varje situation gör en avvägning mellan behov, förödmjukelse och tacksamhet. Att behöva be om hjälp och vara beroende av diakonens välvilja och kyrkans hjälp är, enligt studierna från Finland (Jokela 2011a, b) och Norge (Gautun m.fl. 2005), förenat med skam och tacksamhetsskuld.

Trots att civilsamhällets uppgift att ge ekonomisk hjälp blivit alltmer omfattande (Karlsson & Vamstad 2018; Wijkström 2014; Lund 2006) finns det sammanfattningsvis begränsat med forskning om interaktion mellan givare och mottagare (Karlsson m.fl. 2015). Forskning om Svenska kyrkans diakoni är också sällsynt (Edgardh 2019; Linde & Christiansson 2014), och brukarperspektivet är särskilt utforskat (Engel 2017).

Analytisk referensram

Vi analyserar vår empiri med hjälp av Habermas teori om kommunikativt handlande och Goffmans dramaturgiska teori. De båda teorierna hjälper oss att förstå interaktion och sociala handlingar och de kopplar även samman individen med hans eller hennes kontext. Empirins komplexitet gör att den inte kan begripliggöras med hjälp av endast en teori utan delar av de två teorierna är relevanta i analysarbetet.

Teorin om kommunikativt handlande (Habermas 1996) binder samman sociala handlingar med strukturer vägleda av egna logiker: livsvärld och system. Livsvärlden utgörs av och reproduceras genom sociala interaktioner mellan de närmaste, till

exempel genom samspel inom familjen och med vänner, och den återfinns i ett socialt rum som hör till den privata sfären. Interaktionen bygger på icke villkorade relationer av hjälpande och stöttande karaktär som anpassas till faktiska behov. I livsvärlden är det den kommunikativa rationaliteten som styr, och genom den tas sociala och kulturella funktioner till vara. Livsvärldens logik, som är inbyggd i vardagsspråket, använder kommunikation som medel för att uppnå ömsesidig förståelse och förklarar hur människor finner samförstånd, gemensamma normer och värderingar. Detta beskriver Habermas som en demokratisk potential. Samtalet och relationen utgör rationalitetens verktyg för att koordinera socialt handlande i livsvärlden. Den kommunikativa rationalitetens processer tar tid och förutsätter att parterna möts och strävar efter ömsesidig förståelse, men det sammanfaller dock sällan med statens och marknadens logik.

Det som Habermas kallar systemet genomsyras av anonyma relationer inom byråkratin, näringslivet och arbetslivet som efterfrågar materiell produktion. Människors handlande styrs genom instrumentell logik med två kommunikationsmedel: makt och pengar. Interaktionen sker på systemnivå, och dess värde mäts utifrån handlingars stabilitet. Systemet strävar efter att upprätthålla gränser mot omvärlden, och interaktionen bygger på kontroll, villkor, bedömningar och kategoriseringar. Givetvis finns det mänskligt samspel inom exempelvis byråkratin, men relationerna är orienterade mot en instrumentell rationalitet och saklighet. Interaktionen äger rum inom ramen för måluppnående handlingar. Förenklat kan det beskrivas som att logiken sätter sak före person (ibid.).

Dessa två logiker krockar i samhällslivet, och systemets logik strävar efter att kolonisera livsvärlden. Gärningar som bygger på kommunikativt handlande utförs alltmör på systemets villkor. Människor och relationer förtingligas och pengar, makt och villkor ersätter språket som medium för sociala handlingar (ibid.). En stark betoning av kostnadseffektivitet i socialt arbete riskerar att bli ett mål i sig och flytta fokus från målet att brukarens liv ska förbättras. Det leder till att brukarna kan uppleva sig omyndigförklarade i mötet med byråkratin och med systemets logik (Blom 1994). Tidigare forskning har ofta förknippat byråkrati med systemet och civilsamhället med livsvärlden (se Linde & Scaramuzzino 2017), men om så är fallet när det gäller ekonomisk hjälp som förmedlas av diakoner vet vi inte.

Den dramaturgiska teorin tar hjälp av teaterns vokabulär för att analysera individens handlande och hennes framställningar av sig själv i en rad olika situationer (Goffman 2006). De analytiska begrepp som är bärande för vår studie är pjäs, manus, scen, bakre region, aktör, rollgestalt, publik och team. Pjäsen är en process med ett par centrala element, och den pjäs vi arbetar med handlar om fattigdom. Aktörerna på scenen gör ett framträdande inför publik. I vår pjäs spelar två aktörer varsin roll: den hjälpsökande brukaren ansöker om ekonomisk hjälp från den hjälpgivande diakonen.

För att meningen med aktörens rollgestalt ska bibehållas krävs stöd från publiken, som har makten över pjäsens utfall.

När mer än en aktör är på scen kallar Goffman (2006) aktörerna ett team. Relationerna inom teamet förutsätter samarbete och bygger på förtroende och ömsesidigt om än asymmetriskt beroende. När relationerna i teamet fungerar kan aktörerna göra ett trovärdigt framförande. Brukaren och diakonen bildar ett team som ska spela upp pjäsen enligt manus. Scenen utgörs av diakonens kontor, men publiken tar inte del av hela föreställningen utan en del av pjäsen och delar av kommunikationen mellan brukaren och diakonen äger rum bakom scen, i dess bakre region. Denna reträttplats möjliggör för aktörerna att lägga ifrån sig scenens rollgestalter och bearbeta de intryck som framträdandet resulterat i (ibid.). Teamets medlemmar samarbetar för att vinna publikens, i detta fall samhällets, gillande. Publikens stöd påverkar pjäsens utfall – pjäsen har nämligen samma utfall eller det utfall som överensstämmer med gällande normer i samhället. Publikens stöd är med andra ord premissen för att pjäsen ska kunna framföras, eller framföras igen, och få en mening.

Metod

Empirin omfattar nio semistrukturerade intervjuer med nio enskilda brukare. Vi har valt denna kvalitativa metod eftersom den är lämpad för att fånga respondentens erfarenheter, reflektioner och förhållningssätt. Intervjuaren kan ställa följdfrågor för att bättre komma åt det som undersöks (Kvale & Brinkmann 2014). Intervjuerna har spelats in, transkriberats och genererat 250 sidor text. Varje intervju pågick i cirka 45 minuter. Intervjufrågorna är uppdelade i två huvudområden: brukarens skäl att söka ekonomisk hjälp från kyrkan samt brukarens reflektioner över mötet med diakonen.

Urvalet har varit målinriktat. Intervjupersonerna har valts utifrån fyra kriterier som är relevanta för studien: (i) respondenten ska vara myndig, (ii) tala svenska (för att vi ska kunna undvika tolk och därmed få svar som ligger så nära den intervjuades utsagor som möjligt), (iii) ha sökt ekonomisk hjälp hos en diakon samt (iv) erhålla ekonomiskt bistånd från socialtjänsten. Inkomst från ekonomiskt bistånd har använts som markör för relativ fattigdom i Sverige (Starrin 2008).

Med tanke på brukarnas utsatta position betonades frivillighet, konfidentialitet, samtycke och nyttjandekrav både vid initial kontakt och i samband med intervjun, i enlighet med Vetenskapsrådets riktlinjer (2002). Ett tiotal diakoner i södra Sverige fick ett informationsbrev med en beskrivning av studiens syfte och urvalskriterier samt med önskemålet om kontaktuppgifter till tänkbara intervjupersoner. Diakonerna frågade sedan brukare om de kunde tänka sig att bli kontaktade för att eventuellt delta i en studie; diakonerna ombads att inte själva ställa frågan om att delta för att brukarna inte skulle ställa upp på intervju utifrån en beroendeställning

till diakonerna. Därefter ringde intervjuaren de brukare som hade tackat ja till att bli kontaktade. Intervjuaren presenterade studien och informerade om forskningsetiska principer (ibid.). Två brukare tackade nej till att bli intervjuade. I början på intervjun har intervjupersonerna återigen informerats om att de har rätt att avbryta deltagandet utan att ange skäl samt om möjligheten att tacka nej till frågor som de uppfattar som känsliga (Trost 2010). Ingen avstod från att svara på någon fråga. I stället gav alla uttryck för en vilja att berätta, och några sa också att intervjun bidrog till nya insikter för dem själva, något som kan inträffa vid användning av intervjuer som metod (Kvale & Brinkmann 2014).

Förmedling av kontaktuppgifter via diakonerna begränsar vår insyn i urvalsprocessen. Diakonerna kan ha vänt sig till brukare som de har en god relation till, och det kan påverka empirin. Förfarandet att be diakonerna att fråga brukare om de kunde tänka sig att bli kontaktade för att eventuellt delta kan dessutom begränsa konfidentialiteten i relation till diakonerna. Å andra sidan fick diakonerna inga uppgifter om vilka brukare som hade tackat ja till intervjun.

Samtliga intervjuade har informerats om att ingen obehörig skulle få ta del av deras svar samt om att empirin var avsedd att användas endast för forskningsändamål.

Intervjuerna har skett vid olika tillfällen under två veckor i avskilda samtalsrum i Svenska kyrkans lokaler. För att så långt som möjligt hålla respondenterna anonyma för diakonerna har tiden för respektive intervju inte bokats i anslutning till brukarens samtal med diakon. Diakoner har möjligen kunnat observera vilka som kom in i kyrkans lokaler. Valet av intervjulokal kan hämma respondenternas vilja att förhålla sig kritiska till verksamheten. Med utgångspunkt i empirin kan det ändå sägas att respondenterna ger uttryck för en kritisk hållning till verksamheten.

Respondenterna är i åldern 20–60, majoriteten är kvinnor (7 av 9 intervjuade) och de bor både i tätort och på landsbygd. Samtliga berättar att de lever i ekonomisk fattigdom sedan flera år.

Studien utgår från en hermeneutisk ansats, och empiriinsamlingen har tolkats och bearbetats i tre steg. I ett första steg, under transkriberingen, skrevs analytiska begrepp ned när de begripliggjorde empirin. Habermas teori om kommunikativt handlande och Goffmans dramaturgiska teori framstod som värdefulla. Analysen genomfördes i en reflektiv dialog mellan empiri, tidigare forskning och teori (Alvesson & Kärreman 2007). I steg två, i samband med transkriberingen, skapades ett schema för varje intervjuperson med sammanfattningar av svar och reflektioner. Detta sätt att strukturera materialet bidrog med en överblick över hela empirin samt med särskiljning mellan intervjupersonerna. Slutligen, när transkriberingen var klar, ändrades tillvägagångssättet och empirin genomlästes på nytt. I denna process användes dataprogrammet NVivo. Det bidrog med att visuellt åskådliggöra samt med att slutligt filtrera textmaterialet till de teman som presenteras härnäst.

Anledningar till att brukare söker ekonomisk hjälp

I den fortsatta framställningen analyserar vi empirin genom att först belysa anledningar till att respondenterna vänder sig till kyrkan för att be om ekonomisk hjälp. Bearbetningen av empirin har genererat tre teman, och de presenteras nedan med egna underrubriker. Därefter redogör vi för respondenternas berättelser om interaktionen med diakonerna.

Smidigt ansökningsförfarande

Samtliga respondenter ger i samklang med tidigare forskning (Angelin 2009; Jokela 2011a) uttryck för svårigheter med en otillräcklig försörjning från ekonomiskt bistånd. Det är den främsta orsaken till att de vänder sig till civilsamhället. Men vad är det som gör att de vänder sig till just kyrkan?

För respondenterna framstår det som att kyrkan i många fall blir den enda konkreta möjligheten att erhålla ekonomisk hjälp utöver ekonomiskt bistånd. Respondenterna har fått information från bekanta om denna möjlighet. Informationen visar sig ha kommit i samtal, framför allt med vänner som har en inblick i respondenternas ekonomiska situation. Informationen överförs med Habermas (1996) vokabulär inom den familjära och vänskapliga livsvärldens logik, nämligen i ett kommunikativt handlande förankrat i förståelse för brukarens situation och inriktat på en ovillkorad hjälp.

Respondenterna säger att kyrkan uppmuntrar deras vilja att söka ekonomisk hjälp, och de pekar på flera aspekter: hjälpen är tillgänglig, ansökan behandlas ”snabbt” och ”smidigt”, det är ”inte [...] en massa som man ska krångla med” i kontakt med kyrkan. De anser att ansökningsförfarandet är effektivt och förutsägbart. För att de över huvud taget ska ansöka om hjälp hos kyrkan är det viktigt för dem att det finns goda chanser att beviljas hjälp, något som också nämns som anledning i tidigare forskning (Jokela 2011a).

Respondenterna uppger att de är tvungna att styrka sin livssituation med dokumentation när de söker hjälp från kyrkan, dock i mindre utsträckning än när de ansöker om ekonomiskt bistånd hos socialtjänsten. Flera av dem säger att de, trots att de behöver kompletterande ekonomisk hjälp, skulle överväga att avstå från att söka hjälp från kyrkan om ansökningsförfarandet blev mer krävande. Respondenterna beskriver vad vi med Habermas ord skulle kunna kalla en instrumentell och byråkratisk logik, en del av systemet (Habermas 1996). Med detta menas att respondenterna följer ett målrationellt handlingsmönster genom att efterfråga enkla och effektiva förfaringsätt för att uppnå mål som de har satt upp på förhand. Brukarnas handlande (att söka hjälp) motiveras av ett förenklat ansökningsförfarande.

Denna instrumentella logik, som också belyses senare i artikeln, kan sammankopplas med det som här benämns som ”den fattiges utmattning”. Utmattningen beror på att fattiga gång på gång i möten med olika instanser blir tvungna att berätta om samt

administrativt och formellt redogöra för sin situation när de försöker söka hjälp för att mildra fattigdomens konsekvenser. Det kan leda till att respondenterna söker sig till strategier som verkar kunna hjälpa dem att uppnå det de önskar. I det här fallet verkar alltså en strategi vara att använda sig av en instrumentell logik som förenklar och effektiviserar processen och ökar sannolikheten att de får det de behöver.

Ett förändrat välfärds- och civilsamhälle

Flertalet respondenter kopplar samhällsförändringar till sina egna svårigheter med att leva på ekonomiskt bistånd. Dessa svårigheter får dem att vända sig till kyrkan för att be om ekonomisk hjälp. I intervjuerna beskrivs samhällsförändringarna som nedskärningar i välfärden samt ett mer restriktivt och villkorat förhållningssätt gentemot brukarna bland myndigheter. Respondenterna uppfattar det som orsaker till att det har blivit svårare att beviljas bidrag och insatser från socialtjänsten, försäkringskassan och arbetsförmedlingen (jfr Bergmark 2016). Det villkorade förhållningssättet påvisar ett ändamålsenligt handlande som är förankrat i en instrumentell logik. Handlandet underbygger byråkratin inom myndigheter vilka reproducerar systemet.

Att söka ekonomisk hjälp från kyrkan på grund av myndigheters alltmer restriktiva hållning kan till exempel beskrivas på detta sätt:

Respondent: Jag [...] gick ur kyrkan redan som 18-åring. Jag tror inte på Gud för egen del, men det är bra om kyrkan kan hjälpa så många som möjligt, oavsett om de tror på Gud eller något annat. Jag menar att i dagens läge behövs det. Vårt välfärdssamhälle håller på att monteras ner. Det är mer och mer sådan nödvändig hjälpverksamhet som kanske har ombesörjts från samhället innan, som till stor del hamnar på släktingar, vänner och frivilligorganisationerna i dag.

Intervjuare: [...] Mm, får de pengar från Försäkringskassan?

Respondent: De får inte det, utan de blir ifrågasatta och hamnar i en överklagandeprocess. Försäkringskassan, arbetsförmedlingen och socialtjänsten, alla de här instanserna, de har mer och mer gått från att vara stöttande till att bli kontrollerande och straffande! På olika sätt.

Respondenten framhåller alltså att ansvaret för "nödvändig hjälpverksamhet", som tidigare har ombesörjts av samhället, numera hamnar på "släktingar, vänner och frivilligorganisationer", aktörer som finns i livsvärlden (Habermas 1996). Flera respondenter pekar, precis som den här, på tre myndigheter som har ändrat sin inställning och på att det är detta som har föranlett brukarna att vända sig till kyrkan. I citatet säger respondenten att myndigheterna har "gått från att vara stöttande till att bli kontrollerande och straffande". I stället för att få stöd "blir [brukarna] ifrågasatta" och får påbörja en "överklagandeprocess".

Den instrumentella rationaliteten (ibid.) ger sig enligt respondenterna tillkänna på ett tydligt sätt. Att vidmakthålla regler och systemets yttre gränser framstår för respondenterna som viktigare för myndigheternas representanter än uppgiften att förmedla ekonomiskt bistånd till de brukare som behöver det. I en finsk studie (Jokela 2011b) återfinns samma kritik mot att välfärdsinstanser blivit svårare att få tillträde till, och också där nämns att detta har inneburit att brukare vänder sig till kyrkan.

Intervjuerna framträder ytterligare en dimension. Respondenterna framför skarp kritik mot myndigheternas instrumentella logik, men de tillämpar själva samma logik i sina relationer till diakonerna. Denna motsägelse benämner vi "den instrumentella paradoxen", och den är ett genomgående drag i empirin. Systemets logik med ett målrationellt handlande kan innebära fördelar för de människor som tillämpar den, men sällan för de människor som blir föremål för den. Att som brukare bli bemött med en instrumentell logik innebär risk att bli objektifierad och slutligen förtingligad (Habermas 1996). Det är något som respondenterna motsätter sig i sina relationer till myndigheter. Men samma instrumentella logik används av brukarna själva när de möter diakonerna och ber om ekonomisk hjälp. För att återgå till citatet ovan: respondenten "tror inte på Gud för egen del, men det är bra om kyrkan kan hjälpa". För att nå sitt mål efterliknar respondenten det ändamålsrationella handlande som myndigheterna utsätter brukarna för.

Motsägelsen fördjupas ytterligare då respondenterna berättar att de uppskattar diakonernas sätt att bemöta dem. De beskriver en motsatt logik, en som sätter relationer, förståelse och ett kommunikativt handlande i fokus i stället för kostnadseffektivitet, kontroll och omyndigförklarande. Å ena sidan efterfrågar de ett bemötande där livsvärldens logik tillämpas, och å andra sidan handlar de själva utifrån systemets logik, som de kritiserar. Den instrumentella paradoxen blir uppenbar och bidrar till kolonisering (Habermas 1996) av den livsvärld respondenterna uppskattar.

Denna aspekt kommer att visa sig igen när vi redogör för respondenternas bild av interaktionen med diakonerna. De uppskattar diakonernas användning av livsvärldens logik vid de möten då diakonerna ska bedöma deras ansökan om hjälp från kyrkan. Samtidigt tillämpar respondenterna den instrumentella logiken. De tycker inte om den, men känner sig tvungna att tillämpa den för att uppnå målet med ansökan. Förhållandet ger uttryck för en kolonisering av livsvärlden (ibid.). Den instrumentella rationaliteten visar sig ha bättre effekt, och det kommunikativa handlandet får underordnas systemets villkor, såsom det framkommer i empirin.

Dold hjälp

En anledning till att respondenterna vänder sig till kyrkan är att hjälpen inte är synlig för socialtjänsten. Om pengar sätts in på brukarnas bankkonto kan och ska enligt socialtjänstlagen det ekonomiska biståndet sänkas med motsvarande belopp, men

kyrkans ekonomiska hjälp kan förmedlas på andra sätt, till exempel genom utbetalning via avi eller kontant.

Kyrkans ekonomiska hjälp blir således osynlig för myndigheterna och därmed ett slags "extrainkomst" för brukarna. Respondenterna uttalar att diakonerna är medvetna om detta. Så här berättar en respondent:

Respondent: Sen så är det så här att när man har ekonomiskt bistånd och får någonting extra, då dras det av, och då blir det plus minus noll i alla fall. Så då är det inte lönt.

Intervjuare: Nej. Hur blev det, den här gången?

Respondent: Då fick vi det på avi, så då såg socialen det inte. Det kom inte in på vårt bankkonto.

Intervjuare: Var det något ni föreslog eller sa man det härifrån?

Respondent: Det stod på ansökan. Man kunde välja att skriva ett kontonummer eller att få det på avi. Det var tur, för annars hade vi inte kunnat söka här.

Intervjuare: Nej. Var det något ni visste om innan ni sökte?

Respondent: Ja, det sa min kompis, att man kunde få det på avi, för annars hade jag inte sökt.

När denna respondent fick kännedom om ekonomisk hjälp från kyrkan, var en del av argumentationen att hjälpen inte skulle vara synlig för socialtjänsten. Den kunskapen förmedlades av en "kompis" som befann sig i ett liknade ekonomiskt läge och därmed hade förståelse för situationen. Det kan kopplas samman med livsvärldens sfär (Habermas 1996).

Att hjälpen inte automatiskt blir synlig för socialtjänsten lyfter flera respondenter fram som positivt och avgörande för beslutet att söka hjälp hos kyrkan. I vissa fall har diakonerna frågat respondenterna om de vill ha pengarna på avi. I andra fall har respondenterna själva berättat för diakonerna om risken för minskat ekonomiskt bistånd. Genomgående i empirin är att brukarna berättar att både de själva och diakonerna är införstådda med villkoren – det finns alltså en konsensus mellan dem och diakonerna, en kommunikativ rationalitet (Habermas 1996). Att dölja inkomster kan dock tolkas som ett bidragsbrott enligt gällande lagstiftning (Bidragsbrottslagen 2007:612). Med det sagt är det inte säkert att respondenterna och diakonerna har kännedom om lagstiftningen, och det finns heller inget i det empiriska materialet som pekar mot detta. Att dölja hjälpen motiveras genom att respondenterna kan få en extrainkomst.

Trots att respondenterna uttrycker uppskattning för det som Habermas kallar livsvärldens sfär och den kommunikativa rationaliteten (Habermas 1996) vittnar empirin återigen om att de handlar ändamålsrationellt. Som en av dem sa – det hade inte

varit "lönt" att söka hjälp hos kyrkan om det ändå skulle ha blivit plus minus noll i inkomst. Mötet med diakonen, samtalen och det eventuella sociala stödet kan ha sitt värde, men resulterar mötet i avdrag på ekonomiskt bistånd "hade jag inte sökt". Målet att få en extra inkomst hade inte uppnåtts om hjälpen inte gått att dölja för myndigheterna, och då hade det inte varit aktuellt för respondenterna att vända sig till kyrkan för att be om ekonomisk hjälp.

Brukarnas perspektiv på interaktionen med diakonerna

Brukarnas svar på frågor om hur de ser på interaktionen med diakonerna har resulterat i tre teman som presenteras med egna underrubriker.

Stark samhörighet för ett gemensamt mål

Respondenterna framhåller att interaktionen med diakonerna karakteriseras av positiva möten och samtal. Brukarna upplever att diakonerna lyssnar till dem och att diakonerna pratar med och inte till dem. Samtalen präglas av samhörighet och ömsesidig nyfikenhet. Respondenterna beskriver diakonerna som engagerade. Dokumentation framstår för dem som sekundärt för diakonerna, trots att det är den konkreta ekonomiska hjälpen som är viktigast för brukarna själva. Bilden av ett gott möte, den som Engel (2017) och Jokela (2011b) förmedlar, finns också i den här studien. Diakonen och mötet placeras, som tidigare nämnts, av respondenterna inom det som Habermas kallar livsvärldens sfär. Mötet bygger på kommunikativ rationalitet med samhörighet och förståelse som vägledande aspekter, och detta står i kontrast till det byråkratiska systemet och dess instrumentella rationalitet med kommunikationsmedlen makt, pengar, kontroll, dokumentation och regler.

Empirin pekar på en komplexitet som inte kan begripliggöras med hjälp av enbart Habermas (1996) teori. Interaktionen mellan brukarna och diakonerna äger inte rum i något vakuum, och den viktigaste beståndsdel, den ekonomiska hjälpen, kräver en annan teoretisk referensram. Här riktar vi blicken mot Goffmans (2006) dramaturgiska teori och gör en iscensättning av brukarnas beskrivning av situationen.

Hjälpen utgör ett gemensamt mål: respondenterna hade inte vänt sig till kyrkan om de inte framgångsrikt kunnat söka ekonomisk hjälp, och denna del av kyrkans verksamhet hade inte kunnat fortgå om diakonerna inte hade mött människor som behövde ekonomisk hjälp. Interaktionen mellan respondenter och diakoner äger rum i ett sammanhang som analytiskt kan begripliggöras i termer av en pjäs. Diakonen har rollen som hjälpgivare och respondenten rollen som hjälpsökande. De befinner sig på en scen framför publiken, som utgörs av samhället. Publiken känner till pjäsen men är inte bekant med alla detaljer eller med hela manuset. En del av publiken utgörs av socialsekreterare som arbetar med ekonomiskt bistånd och som på grund av social-

tjänstlagen har ett intresse för hur pjäsen spelas. Flera respondenter uppger att deras socialsekreterare känner till att de har kontakt med kyrkan men att dessa inte vet att kontakten innefattar ekonomisk hjälp.

Det visar sig att pjäsen kan spelas endast om delar av den är och förblir dold för publiken, i synnerhet för socialsekreterarna. Respondenternas gestaltning av mötet och den del av interaktionen med diakonerna som brukarna säger att de uppskattar hör till det som publiken får se. De delar som handlar om ekonomisk hjälp spelas där publiken inte kan se dem. Bakom scenen kan respondenterna och diakonerna ge uttryck för kritik mot välfärdssamhällets striktare inställning och för en gemensam förståelse för svårigheten i att klara sig på ekonomiskt bistånd. Både respondent och diakon använder kritiken och svårigheterna som argument för den ekonomiska hjälpen.

Ansökningsblanketten till kyrkan ger genom raden för kontantutbetalning eller avi en möjlighet att dölja bidraget. Den möjligheten är alltså inkorporerad i ansökan, och på det viset signalerar blanketten att det finns en systematik för att diakon och brukare ska kunna undvika publikens ogillande. Det tillvägagångsättet kan beskrivas i termer av hemlighet och bedrägeri i förhållande till socialtjänsten och rådande lagstiftning. Bakom scen finns en samhörighet som enligt respondenternas uppfattning gör aktörerna till ett team redo att spela den resterande delen av pjäsen på scenen på ett sätt som uppskattas av publiken. Teamet delar på hemligheten (den dolda ekonomiska hjälpen) och önskemålet (hjälp som beviljas bakom scenen). Den bakre regionen hade inte behövts om den ekonomiska hjälpen från kyrkan hade accepterats av socialtjänsten och därmed av publiken (socialtjänstlagen är ju ett uttryck för vad samhället, alltså publiken, vill). Men det är just den bakre regionen som gör att pjäsen fortsätter att spelas.

Den glorifierade diakonen

Respondenten i det kommande citatet, som också är representativt för empirin, berättar att diakonen vid ett tillfälle har vaggat respondentens barn och samtidigt informerat respondenten om att ansökan om ekonomisk hjälp antagligen skulle bli beviljad. Dessa två handlingar blir symboler för ett bemötande som är varmt, trevligt och mindre strikt.

Intervjuare: Finns det någon för- eller nackdel, tycker du, med att söka stöd [ekonomisk hjälp] hos kyrkan?

Respondent: Nej, det är inget som jag ser som en för- eller nackdel. Det är bara en fördel. Diakonen och dennes kollega som jag var hos, de var trevliga och gulliga, alltså deras bemötande. [...] Ja, de var snälla och gulliga. Diakonen sa att ansökan antagligen kommer att gå igenom och att jag bara behövde skriva lite kort om varför jag sökte. För ansökan blir antagligen beviljad. Jag hade med [uteslutet

namn] i vagnen och då stod diakonen och vaggade vagnen medan jag satt och skrev. Så ja, jättegulliga.

Intervjuare: Ibland kan man ha en bild av att kyrkan är på ett visst sätt och sedan så träffar man en eller flera diakoner. Hur var det för dig? Motsvarade de dina förväntningar?

Respondent: Ja, jag trodde att de skulle kunna vara mjukare än en myndighetsperson. De kan vara ganska strikta, men här var det inte alls stelt eller så.

Respondenten redogör inte för några nackdelar med att söka ekonomisk hjälp från kyrkan, "det är bara en fördel". De andra respondenterna har uttalat sig på liknande sätt och berättat att deras förväntningar har varit att diakoner ska vara vänliga och tillmötesgående och att de ska ha ett arbetssätt som skiljer sig från myndigheternas. I empirin framkommer det genomgående att diakonerna lever upp till respondenternas förväntningar på diakonens rollgestalt.

I empirin blir det lika tydligt att respondenterna i sina svar ytterst sällan framför någon kritik mot diakonerna. Däremot är det enklare att uttala kritik mot myndighetspersoner. Respondenten i citatet ovan säger att myndighetspersoner "kan vara ganska strikta" och beskriver diakonerna som "mjukare", "snälla" och "jättegulliga" i samband med att en diakon ger tydliga signaler om att en ansökan kommer att beviljas. Den samhörighet som byggs upp svetsar samman teamet. Den allians som respondenterna upplever mellan sig själva och diakonerna, och aspekten att vara en del av ett team, gör det svårt för dem att säga något kritiskt om eller till diakonerna. Pjäsen om den ekonomiska hjälpen förutsätter denna allians. Kyrkans representanter ska spela sina roller på ett trovärdigt sätt för att brukarna ska kunna glorifiera diakonerna och kunna anförtro sig åt dem – det hör till pjäsens manus. Risken är alltså annars att kyrkan förlorar scenen och sina roller i pjäsen och att bilden av en barmhärtig och givmild aktör som hjälper fattiga försvinner. På samma gång skulle brukarna gå miste om den ekonomiska hjälp de behöver.

Förväntad motprestation och den fattiges utmattning

Respondenterna framhåller att den hjälp som förmedlas av diakonerna är betydelsefull för dem. Merparten beviljas mellan 200 och 1 500 kronor per tillfälle. De säger att det förändrar upplevelsen av en sommar eller känslan av en julhelg och att det gör att den ekonomiska stressen lättar. På samma gång säger de att det de får är små summor. Så här formulerar en respondent det:

De borde satsa på lite större belopp, i Svenska kyrkan. Att man kunde få lite mer hjälp ekonomiskt [...]. Jag får inte det belopp som jag tycker att jag ska få. Det är lite sådär. Så det skulle jag vilja ändra på. Att de höjer summan lite grann.

Detta är ingen kritik mot enskilda diakoner, utan respondenterna pekar på vad de ser som en brist i kyrkans inställning till hjälpverksamhet, som bygger på tanken att stödja med små summor. Ett genomgående svar är att behovet av ekonomisk hjälp är större än vad kyrkan ger, och flera respondenter säger att de skulle önska större belopp.

Här gestaltar aktörerna rollerna som hjälpgivande och hjälpsökande på scenen, framför publiken. I denna del av pjäsen ligger manuset mycket nära det för en annan pjäs, den om ekonomiskt bistånd. Dialogen handlar om synpunkter på belopp, om att de är för låga och borde anpassas till upplevda behov. En annan aspekt av pjäserna, den om ekonomisk hjälp från kyrkan och den om ekonomiskt bistånd från socialtjänsten, är den förväntade motprestationen. Den aspekten kan kopplas till begreppet "den fattiges utmattning" eftersom brukarna vid upprepade tillfällen är tvungna att redogöra för sin situation. Flera av respondenterna söker hjälp hos kyrkan ett flertal gånger årligen. Att varje gång berätta om sin situation är något som respondenterna beskriver i termer av tröttande och utmattande.

Diakonerna bestämmer över ansökningsförfarandet, utfallet och beloppet. Brukarna beskriver en beroendeställning gentemot diakonerna som innebär att pjäsens roller inte är jämlika. I respondenternas svar på intervjufrågorna framstår det som att de "spelar med" och gestaltar rollen som behövande i nöd.

Rollgestaltningen följer manuset till en pjäs om det som brukar kallas fattigvårdslogiken, och den innehåller, vid varje tillfälle när brukaren söker hjälp, en förväntad motprestation (Geremek1991; Panican & Ulmestig 2017). Fattigvårdslogiken har djupa historiska rötter och innebär att hjälpen till fattiga inte är en rättighet utan behovsprövas i varje enskilt fall på lokal nivå. Den medför även att fattiga, snarare än fattigdomen i sig själv, beskrivs som problemet. I den motprestation som respondenterna beskriver ingår att ta emot hjälp, att visa tacksamhet, att inte ifrågasätta samt att berätta om sin livssituation om och om igen. Kritik som den i citatet framförs utanför pjäsuppsättningen.

När brukarna söker ekonomisk hjälp kan diakonerna också förmedla materiell hjälp, ibland i stället för ekonomisk hjälp. Oftast består den materiella hjälpen av mat och kläder. Vad brukaren tilldelas avgörs av diakonen, och det är sällsynt att en brukare framför klagomål på den materiella hjälpen. En respondent berättar om svårigheter kopplade till matutdelning:

Sist jag var här, då var det bara korvar. Tre kassar fick jag, och jag kunde knappt bära dem. Med det var bara korvar. Barnen äter inte speciellt mycket korv. Så det var en liten nackdel tycker jag. För när man har småbarn, då är det mycket mjölk och bröd som behövs. Flingor och sådana saker som går åt. Köttfärs och allt sådant.

Varje framförande av pjäsen innebär risker eftersom respondenterna kan bli avvisade eller förödmjukade (Goffman 2006). Föreställningen förutsätter dessutom en ny redogörelse för den egna ekonomiska utsattheten. Den ansträngningen underbygger den fattiges utmattning. En förödmjukelse kan vara att inte få ett adekvat belopp, en annan kan vara att erhålla icke efterfrågad eller oändamålsenlig hjälp. Båda dessa resultat av mötet kan göra att brukaren blir tvungen att återkomma eller att vända sig till ytterligare instanser. Om brukaren avviker från rollen som tacksam och behövande riskerar rollgestaltens trovärdighet att urholkas.

Till skillnad från diakonerna är brukarna också tvungna att spela sina roller inför publiken flera gånger för att kunna försörja sig. Rollen som behövande finns ju också i den andra pjäsen, den med socialsekreteraren. På grund av att kyrkans hjälp finns, har brukaren ytterligare en instans att gå till, och också där ska brukaren bli utredd och bedömd inför beslutet om hjälp. Brukaren kvarhålls i sin rollgestaltning. Den fattige förblir fattig och tvingas att fortsätta med sina framträdanden på scenen genom att söka hjälp om och om igen. Diakonen spelar hela tiden rollen som den givmilde. Här kan vi se kopplingar till kritiken mot kyrkans kompletterande funktion i välfärds-samhället (Jordansson 2008) och till flera forskares kritik mot kyrkans barmhärtighetsarbete, som inte nämnvärt har förändrat situationen för fattiga genom historien (Linde 2016; Panican & Ulmestig 2017) utan som snarare har befast kyrkans status och makt genom att fungera som mellanhand och förmedla gåvor från rika till fattiga (Geremek 1991).

Slutdiskussion

De nio respondenterna i den här studien berättar om tre centrala anledningar till att de vänder sig till kyrkan för att be om ekonomisk hjälp. För det första berättar de att nedskärningar i välfärden och socialtjänstens mer restriktiva hållning gentemot brukare gör att det blir svårare för dem att få bidrag från myndigheter. För det andra pekar de på det smidiga ansökningsförfarandet i kyrkan samt på de goda möjligheterna att bli beviljad ekonomisk hjälp. För det tredje berättar de att hjälpen från kyrkan kan döljas för socialtjänsten genom att utbetalningen görs kontant eller på avi. Den möjligheten kan väljas redan på ansökningsblanketten. Ett förfarande där brukarna inte redovisar inkomster, och där detta understöds av kyrkans handhavande, skulle kunna kritiserats för att gå emot socialtjänstlagen och därför beskrivas som bidragsbrott. Samtidigt är den dolda hjälpen avgörande för att respondenterna ska söka och få ekonomisk hjälp.

Interaktionen mellan brukarna och diakonerna karakteriseras enligt respondenterna av stor samhörighet och en informell stämning. Respondenterna jämför detta med sina erfarenheter av kontakter med myndigheter och beskriver ett byråkratiskt

system som kännetecknas av kontroll och dokumentation. Något oväntat framkommer det sedan att respondenterna, trots att de kritiserar den instrumentella logik som används av myndigheter, själva tillämpar samma logik gentemot kyrkan. Det benämner vi den instrumentella paradoxen. Målet för brukarna är att erhålla ekonomisk hjälp, och den instrumentella logiken visar sig vara ändamålsenlig.

Den instrumentella paradoxen har också en tydlig koppling till den fattiges utmattning. Respondenterna i studien berättar om hur de, när de söker hjälp hos olika instanser för att kunna mildra fattigdomens konsekvenser, tvingas att gå på gång redogöra för sin situation. De kan eliminera en del av denna utmattning genom ett strategiskt handlande, och en del av dem berättar om hur de gör för att med minsta tids- och energiåtgång få ta del av kyrkans hjälp. För dem är kontakten med kyrkan ett sätt att få hjälp beviljad så att de kan hantera sin ekonomiska situation. De är primärt inte ute efter kontakten med diakonerna eller med kyrkan som organisation. De uppskattar interaktionen med diakonerna och beskriver samtal som med Habermas ord kan sägas vara präglade av den kommunikativa rationaliteten, men dessa aspekter är sekundära i relation till den ekonomiska hjälpen.

När ett dramaturgiskt perspektiv tillämpas på respondenternas framställning av mötet med diakonerna utgör brukarna och diakonerna huvudaktörerna i pjäsen. Båda tjänar på att hjälp förmedlas – brukarna får ta del av hjälp, diakonerna framstår som givmilda givare och publiken (samhället) får intrycket att kyrkans hjälpverksamhet behövs. Empirin visar att gestaltningen av rollen som hjälpbehövande bygger på både en ojämlik maktrelation och en motprestation som innebär att brukarna inte framför kritik, att de tar emot den hjälp som förmedlas, att de visar tacksamhet och att de är redo att berätta om sin livssituation gång på gång.

Brukarnas rollgestalt återkommer i en annan pjäs, socialtjänstens, och delar av pjäsen spelas på så sätt om och om igen men på olika scener. I empirin finns likheter med fattigvårdslogiken. Enligt den är hjälpen till fattiga inte någon social rättighet och får inte heller bli en sådan, utan den enskilde fattige ska på ett eller annat sätt *be* om ekonomisk hjälp, och behoven ska vid varje tillfälle bedömas utifrån regleringar på lokal nivå.

Referenser

- Alvesson, M. & Kärreman, D. (2007) Constructing mystery. Empirical matters in theory development. *Academy of management review*, 32(4): 1265–1281.
- Angelin, A. (2009) *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Bergmark, Å. (2016) *Ekonomiskt bistånd. Försörjningsvillkor och marginalisering – ett hinder för jämlik hälsa?* Stockholm: Underlagsrapport nr 1 till Kommissionen för jämlik hälsa S 2015:02. Bidragsbrottslag (2007:612)

- Blom, B. (1994) Kommunikativt handlande i socialt arbete. I: L. Dahlgren, & A. Kristiansen (red.), *Moderna klassiker och socialt arbete*. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Bäckström, A. (2014) Vårdsinsatser på religiös grund. Förväntningar och problem. I: A. Bäckström (red.), *Vårdsinsatser på religiös grund*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Edebalk, P.G. (2017) Förändring och omprövning inom vårdsstaten. Några exempel. I: H. Swärd (red.), *Den kantstötta vården*. Lund: Studentlitteratur.
- Edgardh, N. (2019) *Diakonins kyrka. Teologi, kön och omsorgens utmattning*. Stockholm: Verbum.
- Eliasson-Lappalainen, R., Jacobsson, K., Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2008) Socialvetenskapliga forskningstraditioner. En introduktion. I: R. Eliasson-Lappalainen, K. Jacobsson, A. Meeuwisse & H. Swärd (red.), *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Ellegård, K. (2001) Fånga vardagen - hur och varför? I: Ellegård, K. & E. Wihlborg (red.), *Fånga vardagen. Ett tvärvetenskapligt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Engel, C. (2006) *Svenska kyrkans sociala arbete. För vem och varför?* Uppsala: Ersta Sköndal & Uppsala universitet.
- Engel, C. (2017) Med egna ord. En brukarstudie av diakonernas konfidenter. I: C. Engel & E. Christiansson (red.), *Diakonins strukturer*. Stockholm: Institutionen för diakoni, kyrkomusik och teologi, Ersta Sköndal Bräcke högskola.
- Fritzell, J. (2011) Fattig och rik i Sverige. I: S. Alm, O. Bäckman, A. Gavanas & A. Nilsson (red.), *Utanförskap*. Stockholm: Dialogos.
- Gautun, H., Drøpping, J.A. & Fløtten, T. (2005) *Når noden er størst. En analyse av frivillige organisasjoners hjelp og tilbud til fattige*. Fafo-rapport 476. Oslo: Fafo.
- Geremek, B. (1991) *Den europeiska fattigdomens betydelse*. Stockholm: Ordfront.
- Goffman, E. (2006) *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Habermas, J. (1996) *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Harju, A., Hjort, T. & Montesino, N. (2010) Frivilligt socialt arbete och ekonomiskt utsatta barnfamiljer. I: T. Hjort, P. Lalander & R. Nilsson (red.), *Den ifrågasatte medborgaren*. Växjö: Linnéuniversitetet.
- Hjort, T. (2004) *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Holgersson, L. (2008) *Socialpolitik och socialt arbete. Historia och idéer*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Johansson, H. & Panican, A. (red.) *Combating poverty in local welfare systems. Active inclusion strategies in European cities*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jokela, U. (2011a) *Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. A-tutkimuksia 34.
- Jokela, U. (2011b) Relations of ruling in the diaconia work of the Finnish evangelical Lutheran church. I: E. Kähkönen & P. Teemu (red.), *Faith-based social action in combating marginalization*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Jordansson, B. (2008) Vem var fattig och varför? Svensk fattigårdspolitik i ett historiskt perspektiv. I: H. Swärd & M-A. Egerö (red.), *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité.
- Kahl, S. (2005) The religious roots of modern poverty policy. Catholic, lutheran and reformed protestant traditions compared. *European Journal of Sociology*, 46(1):91–126.
- Karlsson, M., Carrigan, A., Malmberg, S. & Stiernström, A. (2015) *Stadens fattiga. En rapport om Sveriges Stadsmissioner och fattigdom*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

- Karlsson, M. & Vamstad, J. (2018) New deeds for new needs. Civil society action against poverty in Sweden. *Voluntas*, 1–12.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Levenstam, T. (1981) *Kyrklig diakoni och samhällets sociala omsorgsarbete omkring 1850–1975*. Stockholm: Skeab/Verbum.
- Linde, S. (2016) *Välfärd och kyrka. Underlag för reflektion*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet.
- Linde, S. & Christiansson E. (2014) Forskning om diakoni. En litteraturöversikt. *Svensk kyrkotidning*, 3, 82–87.
- Linde, S., Meeuwisse, A. & Scaramuzzino, R. (2017) Civilsamhället, staten och välfärden. I: H. Swärd (red.), *Den kantstötta välfärden*. Lund: Studentlitteratur.
- Linde, S. & Scaramuzzino, R. (2017) Det civila samhällets historia. Begreppet, fenomenet och debatten. I: S. Linde & R. Scaramuzzino (red.), *Socialt arbete i civilsamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Lund, M. (2006) *De frivillige og de fattige. Frivillige organisasjoners hjelpetiltak overfor fattige*. Fafo-rapport 528. Oslo: Fafo.
- Panican, A. & Ulmestig, R. (2017) Bekämpa fattigdomen – men med mer av samma fattigvårdslogik? Foucaults pendel. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 119(3).
- Sjögren Lindquist, G. (2017) Inkomstolikhet och grupper som halkar efter i det svenska välfärds-samhället. I: Swärd, H. (red.) *Den kantstötta välfärden*. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen (2019a) *Statistik om ekonomiskt bistånd 2018*. [<https://www.socialstyrelsen.se/statistik-och-data/statistik/statistikammen/ekonomiskt-bistand/> Hämtat: 2019-10-26].
- Socialstyrelsen (2019b) *Riksnormen för försörjningsstöd*. [<https://www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/ekonomiskt-bistand/riksnormen/> Hämtat: 2019-10-26].
- Starrin, B. (2008) Är det skamligt att vara fattig? I: H. Swärd & M.A. Egerö (red.), *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och åtgärder – då och nu*. Malmö: Egalité.
- Svensson, P. (2019) *Fråga om statistik. Utbetalda ekonomiska medel*. Enheten för forskning och analys.
- Sveriges Stadsmissioner (2018) *Fattigdomsrapport 2018. Välfärdssamhället krackelerar*.
- Trost, J. (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vamstad, J. & von Essen, J. (2013) Charitable giving in a universal welfare state. Charity and social rights in Sweden. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, (2): 285.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wijkström, F. (2014) Svenska kyrkan i ett omförhandlat samhällskontrakt. I: A. Bäckström (red.), *Välfärdsinsatser på religiös grund*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.